

УДК 329:316.3:94(477.8)“19”

Т. Панфілова

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА (НА МАТЕРІАЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.)

На підставі джерел та критичного осмислення історіографії проблеми відтворено закономірності та специфічні особливості становлення структур українського суспільства як фактор утвердження української політичної зрілості.

Ключові слова: політичні партії, Західна Україна, Галичина, соборність, незалежність.

Час появи політичних партій зумовлюється низкою обставин об’єктивного і суб’єктивного спрямування. Насамперед соціально-економічного і політичного розвитку та формуванням структур громадянського суспільства, провідна роль у якому, належить політичним партіям. З огляду на багатовікове іноземне поневолення України, соціально-політичні процеси гальмувалися дискримінаційною політикою окупаційних властей. Це особливо яскраво позначилося на Лівобережній Україні, яка наприкінці XVIII ст. була включена до складу Російської імперії, де панувала феодально-монархічна влада, де селянство було закріпачене, а отже, не було жодних можливостей формування політичних структур.

Інші умови були у Західній частині України. Саме на цій частині України у XIX ст. й почали створюватися передумови для формування структур громадянського суспільства. Це було зумовлено кількома обставинами, насамперед політикою Просвітництва австрійських монархів, зокрема Марії-Терези та її сина Йосифа II, підпорядкованої формуванню свідомих громадян імперії як дійового фактора її могутності, а з іншого боку – неухильним утвердженням у Західноєвропейських країнах буржуазно-демократичних засад, насамперед унаслідок революційних подій 1848 – 1849 рр., так званої “Весни народів” [1].

Для західних земель України це мало виняткове соціально-економічне і політичне значення, сприяло національному відродженню галицьких українців, стимулювало формування нової еліти, яка задекларувувала свою програму дій, зорієнтовану на національне визволення.

Уже наприкінці XVIII ст. імператор Йосиф II у 1781 – 1782 рр. позбавив селян особистої залежності від поміщиків, обмежив панщину, заборонив збільшувати поміщицькі володіння за рахунок селянських угідь. А 16 квітня 1848 р. австрійський цісар остаточно скасував панщину. Згідно з аграрною реформою, держава викупила селянські наділи у поміщиків із майбутнім відшкодуванням упродовж 40-ка років. Унаслідок реформи у Східній Галичині виникло понад 375 тисяч вільних селянських господарств, які, власне, і становили основний кістяк середнього класу, а отже і фундаторів громадянського суспільства [2].

Демократизації суспільства сприяла і церковна реформа, яка урівнювала у правах Греко-католицьку церкву з Католицькою і Протестанською та дозволила українському духовенству навчатися в університетах та поступати на державну службу. Було також відкрито Греко-католицькі семінарії у Відні, Львові та Ужгороді для підготовки духовенства, яке уже на той час становило чи не основну частину української еліти, яка брала активну участь у суспільному житті, зокрема у створенні й діяльності культурно-освітніх товариств та організацій.

Відзначимо також, що відповідно до освітньої реформи утверджувалася система початкових і середніх навчальних закладів. До того ж, у початкових школах навчання

проводилося рідною мовою, що стало важливою передумовою зростання соціальної активності різних прошарків Галичини, насамперед селянства.

Яскравим свідченням зростання соціальної і національної зрілості українців Галичини було створення у Львові 2 травня 1848 р. Головної Руської Ради – першої політичної організації, яка висунула низку демократичних вимог до цісарської влади у Відні, зокрема про поділ Галичини на дві окремі адміністративні одиниці – Східну, де переважали українці, й Західну, заселену, здебільшого, поляками. Окрім того, у своїй програмі Головна Руська Рада проголосила єдність всього українського народу, його право на відновлення державної незалежності. Вона створила понад 50 місцевих рад із різних прошарків населення. Відзначимо також, що Головна Руська Рада заснувала культурно-освітнє товариство Галицько-Руська Матиця, яке публікувало підручники для шкіл, було організатором освіти молоді рідною мовою [3].

20 жовтня 1860 р. згідно з новою Конституцією, Галичина одержала автономію з власним сеймом та крайовим урядом. Галицький сейм складався з 150 послів. На перших виборах українці провели до сейму 49 своїх представників. Окрім того, в процесі певної демократизації управління окремими провінціями Австрії 1861 р. паралельно з державно-управлінськими структурами формувалися самоврядні органи: крайові сейми та повітові сеймики [4].

У подальшому, внаслідок зростання соціальної і національної зрілості та політичної активності української спільноти Галичини набула розмаху діяльність чисельних громадських організацій. Йдеться про функціонування господарсько-фінансових структур – “Сільський господар”, “Народна торгівля”, банк “Дністер”, “Крайовий кредитовий союз”, “Крайовий ревізійний союз”, “Союз молочарських спілок”; культурно-освітніх – Європігійський інститут, “Просвіта”, “Рідна школа”, “Руське педагогічне товариство”, Наукове Товариство імені Т.Шевченка; молодіжно-спортивних організацій – “Пласт”, “Сокіл”, “Сокіл-Батько”, “Каменярі” тощо [5].

Наприкінці XIX – початку XX ст. виникають політичні партії й організації, які взяли на себе тягар керівництва національно-визвольною боротьбою за державну незалежність і соборність України.

Концептуальна суть діяльності громадських організацій Західної України полягала в тому, щоб стати етнокультурною альтернативою окупаційним режимам. За умов бездержавності галицького українства ці організації намагались перебрати на себе частину державних функцій для більш повного забезпечення його потреб у життєво важливих суспільних сферах та шляхом кропіткої праці плекати національну свідомість, консолідувати національні сили й, таким чином, “еволюційно підготувати їх до визвольних змагань, а значною мірою і до новітнього державного відродження” [6].

На зламі XIX і XX ст. в Україні, зокрема в її західній частині, виникли низка політичних партій. Це зумовило якісно новий етап боротьби українського народу за державну незалежність і соборність своїх земель.

Однією з найстаріших була Українська національно-демократична партія (далі – УНДП), створена 1899 р. у Східній Галичині, що належала до складу Австро-Угорської імперії. Вона та її наступниці – Українська народно-трудова партія (далі – УНТП) (1919 – 1925 рр.), а також Українське національно-демократичне об’єднання (далі – УНДО) (1925 – 1939 рр.) відігравали вирішальну роль у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті населення Західної України впродовж майже півстоліття. Основну соціальну опору цих партій становили селяни, загалом, дрібнотоварні виробники міста і села, а також патріотично налаштована інтелігенція та значна частина греко-католицького духовенства.

Творці цих партій та керівники і провідні працівники їх друкованих органів, насамперед преси, були видатними постатями тогочасної галицької еліти – Ю. Романчук, І. Франко, В. Будзиновський, Є. Петрушевич, Є. Олесницький, К., Є. та Д. Левицькі, А. Горбачевський, С. Голубович, Л. Цегельський, В. Панейко, Т. Окуневський, К. Студинський, В. Охримович, В. Мудрий, С. Баран, М., І. та М. Рудницькі, Ф. Федорців та багато інших. Вони масштабно окреслили концепцію та етапи боротьби за самостійну і соборну Україну, які, залежно від конкретних історичних обставин, постійно удосконалювалися. Це сприяло консолідації національно-патріотичних сил не тільки Західної, але й усієї України. “Сею своєю на скрізь самостійницькою ідеологією та орієнтацією, – стверджував відомий діяч УНДП та УНТП Р. Перфецький, – наша партія не лише що виховала весь наш галицький народ на справдішній політичний чинник у краю, але zarazом створила для всієї нашої партії – без огляду на тодішні політичні кордони – одноцілу національну ідеологію” [7].

Уже в першій своїй програмі УНДП задекларувала: “Ми, галицькі русини, часть українсько-галицького народу, що мав колись самостійність державну, відтак боровся віками за свої державно-політичні права, а ніколи не зрікся і не зрікаєся прав народу самостійного, заявляємо, що остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з’єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами: культурними, економічними і політичними” [8].

Чільні діячі національно-демократичної партії обиралися до Галицького сейму та Австрійського парламенту, очолювали культурно-освітні товариства, кооперативи та фінансово-банківські установи. На початку Першої світової війни національні демократи разом із радикалами та соціал-демократами створили Головну українську раду на чолі з К. Левицьким. Третього і шостого серпня 1914 р. Головна українська рада у маніфесті до українського народу сповіщала про формування збройних сил України – Українських січових стрільців і закликала до зброї: “нехай тисячі стануть в ряди Українських січових стрільців” у боротьбі за волю України [9].

Після створення у Києві Української Центральної Ради та оголошення перших її універсалів, 28 вересня 1917 р. Народний комітет УНДП у зверненні “До українського народу Галицької землі” сповістив про початки формування Української державної організації на поневоленій досі підросійській Україні, в якій “Самостійно, без ніякої помочі чужих держав і посторонніх чинників... тільки силою відродженої національної свідомости твориться в золотоверхім Києві на руїнах російського царизму український державний організм”. З огляду на це, Народний комітет закликав галицьких українців: “у хвилі, коли цілий воюючий світ лунає домаганням самостійности і самоозначення поневолених народів, коли різномовна Австрія стоїть впередодни основної конституційної перебудови, мусиш і Ти, Український народе Галицької землі, з домаганням перебудови Австро-Угорщини на національно-територіальній основі прагнути утворення з усіх українських земель Габсбурзької монархії, окремої автономної української провінції, в якій Ти міг би свобідно будувати основи своєї державности” [10].

Коли 24 січня 1918 р. Центральна Рада ІV Універсалом проголосила Українську Народну Республіку “самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу”, 9 лютого Народний комітет Української народно-демократичної партії звернувся „До українського народа Галицької землі”, в якому ствердив, що цим актом “піднісся на ступень державної нації цілий український нарід – не лиш у межах Української Народної республіки, але і скрізь та всюди, де б і не жив він поза межами її. Се акт – мало

сказати історичний; він в житті цілого українського народу епохальний”, бо дав світовій громадськості “неоспоримий доказ, що...хоче жити власним життям...” [11].

На завершальному етапі Першої світової війни, насамперед у контексті подальшого піднесення національно-визвольної боротьби народів Австро-Угорської імперії та загострення політичної кризи в країні, провідна роль в організації національно-визвольного руху належала Українській парламентарній репрезентації у Відні, яку очолив Ю. Романчук, а згодом Є. Петрушевич. 25 березня 1918 р. парламентарна репрезентація скликала у Львові Міжпартійний з’їзд націонал-демократів, радикалів і соціал-демократів для обговорення “справи українського правно-державного організму в Австрії та організації народних сил для боротьби за здійснення наших національних домагань”. В одностайно схваленій резолюції учасники з’їзду вимагали “безпроволочного ратифікування (затвердження короною) Берестейського мира, поділу Галичини та утворення із Східної Галичини і Буковини окремого українського краю”, а також передачу Холмщини, „тої української землі Українській республіці” [12].

Нарешті 18–19 жовтня 1918 р., знову ж таки з ініціативи парламентарної репрезентації, чільні представники різних політичних партій створили у Львові Українську Національну Раду на чолі з Є. Петрушевичем, яка оголосила українську етнічну територію – Східну Галичину, Буковину і Закарпаття – Українською державою в складі Австро-Угорської федерації. Тоді ж був сформований Центральний військовий комітет, який за допомогою січових стрільців та за активної підтримки українського загалу 1 листопада 1918 р. встановив владу у Львові, а за кілька днів майже на всій території Східної Галичини та Північної Буковини, внаслідок чого була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка.

У створеному 9 листопада 1918 р. Українською Національною Радою першому коаліційному уряді Західноукраїнської Народної Республіки 8 з 14 державних секретарів репрезентували національно-демократичну партію. Перед державним керівництвом ЗУНР, врешті як і партіями, що увійшли до коаліційного уряду, постали виключно важливі та нові завдання. У надзвичайно складній внутрішньополітичній та міжнародній ситуації, найперше через агресію іноземних держав, потрібно було насамперед вирішити три основних проблеми: розбудувати державні структури, сформувати та озброїти регулярну армію, здатну забезпечити захист молодій державі від інтервентів та реалізувати споконвічне прагнення українського народу про соборну Україну.

Цілком закономірно, що якісно нові обставини, в яких опинилася УНДР після проголошення ЗУНР, а згодом акту соборності українських земель, вимагали докорінного переосмислення своєї ролі в суспільно-політичному житті країни, насамперед щодо участі в державотворчих процесах, щоб цим засвідчити її спроможність, як провідної урядової партії, взяти на себе співвідповідальність за подальшу долю молодій республіці.

Власне, ці масштабні завдання зумовлювали необхідність не тільки опрацювання концептуально нової програми, але й підпорядкування діяльності всіх партійних структур розбудові незалежної та соборної України. Внаслідок тривалих дискусій та суперечок була підготовлена і 29 березня 1919 р. на Надзвичайному з’їзді схвалена нова програма, а партія прибрала іншу назву – Українська народно-трудова.

Після поразки ЗУНР, незважаючи на окупаційний режим, політичні партії у Східній Галичині та Західній Волині продовжували свою діяльність. Політичні програми цих партій стосовно захисту соціальних, національно-політичних та культурно-освітніх прав українців, а також державної незалежності та соборності України були, по суті, подібними, але різнилися методами і засобами їх реалізації.

Для підтвердження цього розглянемо програмні засади та діяльність основних політичних партій Західної України цього періоду. Розпочнемо з УНДП – найвпливовішої і наймасовішої. Вона брала активну участь в організації національно-визвольного руху та проголошенні ЗУНР, в розбудові її державних структур, у підготовці Акту злуки всіх українських земель в єдиній державі. На сесії УНРади у Станіславові 3 січня 1919 р. її представники, разом із іншими делегатами, доручили “Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з київським правительством для сфіналізування договору про злуку”, а, головне, 16 січня 1919 р. у складі УНРади приїхали до Києва, щоб “нотифікувати злуку”. Саме видатний діяч націонал-демократів Л. Цегельський як Державний секретар 22 січня 1919 р. на Софійському майдані від імені ЗУНР зачитав ухвалу УНРади про возз’єднання західних земель з Українською Республікою в єдиній державі.

У відповідь на ухвалу Ради Послів країн Антанти від 14.03.1923 р. про анексію Східної Галичини Польщею, УНТП розробила програму реальної політики. Суть її полягала у тому, щоб докласти максимум зусиль для консолідації українства по обох боках Ризького кордону, зміцнити його в економічному і культурно-політичному відношеннях і в такий спосіб підготуватися до того, щоб за сприятливих міжнародних обставин стати визначальним суб’єктом вирішення своєї власної долі.

Процес консолідації національно-патріотичних сил успішно завершився у червні 1925 р. створенням УНДО – масштабної політичної організації, найвпливовішого репрезентанта і захисника національно-політичних інтересів українців Польщі, а також на міжнародній арені впродовж другої половини 20-х і у 30-х рр. ХХ ст. До його складу увійшли УНТП з усіма своїми угрупованнями, Українська партія національної роботи і національна група Української Парламентарної репрезентації зі своїми однодумцями з Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя. Головою об’єднання було обрано Д. Левицького, а з 1935 р. – В. Мудрого. УНДО виступало за національну єдність всього українського народу та за здобуття соборної незалежної держави.

Жваві дискусії стосовно державного будівництва та національно-політичної ситуації в Радянській Україні точилися у всіх політичних партіях та культурно-освітніх організаціях Західної України. Але, незважаючи на інколи діаметрально протилежну оцінку цих процесів, загал українців, як стверджував Д. Левицький на ІІ з’їзді УНДО 19 листопада 1926 р., був одностайним у тому, що “В долі і недолі підемо без ніяких застережень рука в руку з нашим матірним пнем з наддніпрянськими українцями...”, бо “знаємо, що їх дорібок – то наш спільний дорібок, а їх політична незалежність приведе і нас до політичної незалежності”.

Започаткована УНДО консолідація національно-політичних сил сприяла подальшому розвитку визвольного руху. Це яскраво підтвердили і підсумки сеймових виборів у березні 1928 р. Саме завдяки цьому українські політичні партії здобули 46 мандатів у сеймі і 11 – у сенаті. За них проголосувало майже 70% українців, а за УНДО – понад 25% загальної кількості тих, які брали участь у виборах на території Західної України і приблизно 50% виборців-українців, що дало можливість здобути 23 мандати у сеймі і 9 – у сенаті. Українська радикальна партія одержала 8 місць у сенаті, а різні осередки Українського селянського робітничого об’єднання Сельроб – 13. Після повторних виборів на Волині українське представництво у законодавчому органі Польщі зросло до 50 послів і 14 сенаторів.

Участь представників українських політичних партій у польському парламенті давала можливість певною мірою впливати на його діяльність з метою захисту соціальних та національно-політичних прав українців у Польщі. Уже на першому пленарному засіданні сейму голова УНДО і Української Парламентарної репрезентації Д. Левицький

заявляв, що “найвищим, святим і непорушним ідеалом нашим є: Незалежна, Суверенна і Соборна Українська Національна Держава на всій українській території”, що “всі міжнародні акти, якими споконвічні частини української землі – Східної Галичини з Лемківщиною, землі Холмщини, Волині, Підляшшя та Полісся, – признано Польщі, а саме: мирний договір у Ризі з 18 березня 1921 року і рішення Конференції Амбасадорів у Парижі з 14 березня 1923 року, які то акти насилують право українського народу на самовизначення, вважаємо де-юре не правосильними” [13].

Після бурхливих подій 1930 р., коли, з одного боку, різко активізувався національно-визвольний рух (так звані саботажницькі акції), а з іншого – коли державні структури, дотримуючись принципу колективної відповідальності, у процесі “умиротворення” розгромили десятки культурно-освітніх установ та організацій, а також молодіжні спортивні товариства, закрили українські гімназії у Тернополі, Станіславові, Львові та Рогатині, в українському і польському суспільстві наростало усвідомлення необхідності приглушити українсько-польське протистояння та шукати шляхів для порозуміння і зближення. Так народжувалася політика нормалізації українсько-польських взаємин. Перші спроби порозуміння були зроблені уже на початку жовтня 1930 р., коли митрополит А. Шептицький зустрівся у Варшаві з заступником прем’єр-міністра Ю. Беком, міністром внутрішніх справ Ф. Славою-Складковським і колишнім прем’єр-міністром В. Славеком. Тоді ці зусилля не могли дати позитивних результатів, бо вони ще не відповідали настроям як українського, так і польського загалу.

Все ж у подальшому ініціатива порозуміння продовжувала виходити як з української, так і з польської сторони, зокрема і від урядових кіл. З українського боку лунали заклики приглушити опозиційність до польської влади, а натомість головні сили спрямувати на покращення соціально-економічного, національно-політичного та культурно-освітнього становища українців як етапу до реалізації кінцевої мети визвольних змагань. Отже, певною мірою йшлося, фактично, про повернення до основних концептуальних засад програми реальної політики, яка, як уже відзначалося, була ухвалена травневим 1923 р. з’їздом УНТП.

Офіційно програма українсько-польського порозуміння на найвищому рівні узгоджувалася 29 травня 1935 р. між керівництвом УНДО та уповноваженими представниками польського уряду. У постулатах УНДО йшлося про створення кращих умов для розвитку українських кооперативних промислово-фінансових та сільськогосподарських структур, усунення національної дискримінації, надання територіальної автономії для Західної України, яку воно розглядало “одним з найважливіших і найголовніших завдань нашої практичної політики в Польщі”. 26 лютого 1936 р. Комітет у справах національностей загалом підтримав запропоновані УНДО постулати, окрім вимоги про територіальну автономію для Західної України.

Однак політика нормалізації українсько-польських відносин не принесла очікуваних результатів. Це було зумовлене кількома обставинами. Насамперед тим, що і в українському, і в польському середовищі було чимало впливових радикальних політичних течій, які рішуче відкидали можливість українсько-польського порозуміння. Окрім того, наприкінці 30-х рр. ХХ ст. із наближенням Другої світової війни на міжнародній арені зростала значимість українського питання, особливо у контексті намагання Німеччини переглянути Версальську систему договорів, а згодом подій на зламі 1938 – 1939 рр. у Закарпатті.

Власне все це й зумовило провал політики нормалізації українсько-польських взаємин. Вже у 1937 р. польський уряд започаткував новий курс національної політики

на так званих “східних кресах”, який набув остаточного формулювання у проекті постанови Ради Міністрів у березні 1939 р. “У справі акції, спрямованої на зміцнення польського елемента в Східній Малопольщі” [14].

Провал спроб українсько-польського порозуміння та різка зміна політики польського уряду стосовно Західної України вкрай загострили політичну ситуацію, що, своєю чергою, посилювало міжнаціональну конфронтацію. Це спричинило різке падіння авторитету і впливу УНДО напередодні Другої світової війни.

Натомість неухильно зростав вплив, зокрема у молодіжному середовищі, Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН), яка була створена 1929 р. на основі Української Військової Організації (далі – УВО) на чолі з полковником армії УНР Є. Коновальцем. Організація дотримувалася тактики рішучих дій, застосовувала також терористичні дії щодо неугодних представників польської влади. Вона послідовно відстоювала фундаментальні засади захисту національних прав українського народу та відновлення незалежної і соборної України.

2 лютого 1929 р. у постанові Великого збору ОУН було стверджено, що її головною метою є створення Української самостійної соборної держави шляхом “усунення всіх займанців з українських земель, що наступить у бігу національної революції”, та що у визвольній боротьбі ОУН “здійснюватиме свої завдання шляхом зв’язків з тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівно ж шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для досягнення суб’єктивної ролі України у міжнародній політиці”. З огляду на це, ОУН заявляла, що з позиції самостійності і соборності України вона не визнає “всіх тих міжнародних актів, умов і установ, що стан українського національно-державного розірвання ствердили та закріпили”.

Ця вимога найперше стосувалася як Ризького договору 1921 р., так і ухвал Ради послів від 14.03.1923 р. про анексію Східної Галичини Польщею, здійснену всупереч принципу права націй на самовизначення та волі її населення. Тому в ухвалі Другого великого збору (квітень 1941 р.) було зазначено, що “ОУН поборює акцію тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської окупації українських земель. Ліквідація проти українських акцій з боку поляків є передумовою унормування взаємин між українською і польською націями” [15].

Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. ОУН сподівалася, що у боротьбі за відновлення державної незалежності та соборності України вона зможе розраховувати на допомогу чи сприяння Німеччини, яка виступала тоді за перегляд Версальської системи договорів під гаслом права націй на самовизначення. Саме тому керівництво ОУН брало активну участь у проголошенні автономії та державної незалежності Карпатської України, що здійснювалося фактично за директивними вказівками з Берліна з метою розчленування та анексії Чехословаччини. Незважаючи на вирішальну і підступну роль Німеччини в окупації Угорщиною у березні 1939 р. Карпатської України, ОУН все ж таки не втрачала надії реалізувати ідею державної незалежності України за сприяння Німеччини, цього разу в процесі неминучої війни Третього рейху з Радянським Союзом. У грудневому 1940 р. маніфесті, ОУН висловлювала впевненість у розвалі СРСР і тому закликала українців та інші поневолені народи боротися “проти московського імперіалізму всіх видів, а зокрема проти большевизму” та встановлювати “новий лад у Східній Європі й підмосковській Азії”. Загалом, на певному етапі, зокрема у 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. в ідеології та політиці ОУН домінували засади інтегрального націоналізму та застосовувались переважно терористично-революційні методи боротьби.

Загалом у період Другої світової війни, особливо на завершальному її етапі, ОУН послідовно боролася за відновлення незалежної і соборної України, відстоювала права інших, поневолених тоталітарними режимами народів, на національну свободу та відродження своїх самостійних держав.

Значна роль у громадсько-політичному житті населення Східної Галичини та Західної Волині належала створеній у лютому 1919 р. Комуністичній Партії Східної Галичини (далі – КПСГ), яка з 1923 р. прибрала назву Комуністична Партія Західної України (далі – КПЗУ). На відміну від інших комуністичних партій, вона вирізнялася особливою чутливістю до національно-політичних проблем українського народу, його боротьби за державну незалежність та соборність. Певною мірою це було зумовлено тим, що творцями та більшістю її членів були діячі, які у юнацькі та молоді роки брали активну участь у національно-визвольному русі, зокрема у загонах Січових Стрільців, а деякі – і в Українській Галицькій Армії (далі – УГА). Тому її діяльність можна охарактеризувати як націонал-комуністичну. Не даремно КПЗУ періодично конфліктувала не тільки з Комуністичною Робітничою партією Польщі, до складу якої вона належала, та Комуністичною партією більшовиків України (далі – КП(б)У), особливо за часів керівництва нею Л. Кагановича, але й Виконкомом Комуністичного Інтернаціоналу, який діяв під диктовку Всесоюзної Комуністичної Партії більшовиків та особисто Й. Сталіна.

Уже на початку 20-х рр. XX ст., всупереч протидії КРПП та керівництва Комуністичного Інтернаціоналу вона активно підтримувала український антиокупаційний національно-визвольний рух, а в листопаді 1922 р. рішуче приєдналася до бойкоту сеймових виборів і, тим самим, перешкоджала намаганням польського уряду, шляхом проведення сеймових виборів, анексувати Східну Галичину.

КПЗУ послідовно відстоювала право населення Західної України на самовизначення і возз'єднання з Радянською Україною, а у середині 20-х рр. XX ст. виступила також за реалізацію програми територіальної автономії Західної України як важливого етапу забезпечення національних, соціально-політичних та культурно-освітніх потреб. Однак виконавчий комітет Комуністичного Інтернаціоналу різко засудив ці дії КПЗУ, бо вважав, що боротьба за територіальну автономію заслоняє гасло самовизначення і загалом не сприяє прискоренню реалізації кінцевої мети пролетаріату – здійсненню соціалістичної революції. Окрім того, навіть концепція возз'єднання українських земель у єдиній державі періодично переглядалась як Виконкомом Комінтерну, так і Компартією Польщі, що значно ускладнювало політичну ситуацію для КПЗУ.

Особливу принциповість і мужність керівництво КПЗУ на чолі з О. Кріликом (Васильківим) та Р. Кузьмою (Турянським) продемонструвало наприкінці 20-х рр. XX ст., коли воно рішуче виступило проти розправи з О. Шумським, наркомом освіти, якого перший секретар ЦК КПБУ Л. Каганович звинувачував у націоналізмі, за викривлення політики українізації. На захист Шумського виступило керівництво КПЗУ. На лютому – березневому 1927 р. пленумі ЦК КП(б)У К. Саврич (Максимович) заявив, що він не бачить принципового розходження О. Шумського з політичною лінією ЦК КП(б)У, зокрема в національному питанні, що той “не проповідував боротьбу двох культур”, тобто російської і української. Аналогічними за змістом були і виступи О. Васильківа, Р. Турянського, П. Стасюка (Тараса) та інших. Звичайно, за умов, коли в більшовицькій партії і в політичному житті Радянського Союзу утверджувалися принципи стовідсоткової “одностайності”, виступи представників КПЗУ розцінювалися як замах на основні засади соціалізму та політики Комуністичної Партії і за неписаними законами того часу вимагали рішучого осуду та покарання.

Незважаючи на те, що згодом керівники КПЗУ дещо приглушили свою категоричну незгоду з КПБУ, однак, за тих умов, коли ярлики чіплялися на вічно і коли вони фактично означали офіційну санкцію на розправу з черговою жертвою в ім'я “найвищих інтересів” та волі “вождя всіх країн і народів”, зупинити процес цькування і розправи з керівництвом КПЗУ було вже неможливо. 25 листопада 1927 р. Політбюро ЦК КПЗУ на чолі з Л. Кагановичем усунуло з керівництва КПЗУ О. Васильківа, Р. Турянського і К. Максимовича й, таким чином, розпочало її розгром. 18 лютого 1928 року виконком Комуністичного Інтернаціоналу прийняв постанову про виключення з партії і Комінтерну О. Васильківа, Р. Турянського та інших за те, ніби вони здійснили розкол і створили “самостійну партію”, сформували політичну платформу, яка зробила з них “знаряддя польського фашизму”.

Відзначимо, що керівники КПЗУ були, по суті, першими серед діячів комуністичних партій світу, що належали до Комуністичного Інтернаціоналу, які повели рішучу і відверту боротьбу проти політики Сталіна та його найближчого оточення, зокрема у ЦК КП(б)У та Комуністичному Інтернаціоналі (М. Рютін, як відомо, виступив проти культу особи Й. Сталіна у 1932 р., а лист Ф. Розкольникова про порушення Й. Сталіним ленінських норм партійного життя, запровадження ним масових репресій був опублікований у пресі у 1939 р.).

20 квітня 1928 р. Р. Турянський у “Листі з Польщі”, надісланому в редакцію газети німецьких комуністів “Ді фане дес комунізму”, писав, що “міжнародний пролетаріат мусить бути проінформований про події в КПЗУ”, оскільки “ми маємо тут справу з розбиттям цілої партії, її відлученням від революційного руху в усій Польщі”. Він відзначав, що постанова Пленуму ВКПб від 18.02.1928 р. “свідомо затушовує фактичне становище в КПЗУ, а замість того поширює недопустиму демагогію і наклепи, тавруючи керівництво КПЗУ, більшість якого в теперішній час перебуває в тюрмах польського фашизму, “зрадою”, “соціал-угодовством” й іншими назвами, якими так багата сталінська здатність і його тактика”.

У 1933 р. після розправи за націоналістичний ухил із М. Скрипником, якого називали “агентурою націоналістичної контрреволюції”, були репресовані десятки діячів КПЗУ, зокрема О. Васильків, Р. Турянський, К. Максимович, М. Теслюк, В. Попіль, М. Заячківський, Г. Іваненко та багато інших. У травні 1933 р. арештовано й О. Шумського, який провів у тюрмах понад десять років і наклав на себе руки.

Вершиною несправедливості щодо західноукраїнських комуністів стала постанова Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу 1938 р. про розпуск КПП, а разом із нею і КПЗУ та КПЗБ. Це був безпрецедентний випадок в історії міжнародного комуністичного та робітничого руху, коли вся партія, яка мала значні заслуги в революційно-визвольному русі, оголошувалася реакційною, поплічницею імперіалістичного табору. Безглуздість і незаконність цього акта була вже тоді багатьом зрозуміла, зокрема і в Комінтерні. Тому 26 травня 1939 р. Секретаріат ВКПб прийняв рішення, в якому відзначалося, що відновлення КПП, а в її складі КПЗУ та КПЗБ, є вкрай необхідним. Однак ця ухвала Секретаріату залишилася невиконаною.

Отже, у міжвоєнний період в Західній Україні діяло чимало різноманітних за програмою, методами й засобами діяльності партій. Але всі вони відзначалися намаганням покращити соціально-економічне та культурне становище населення краю, сприяти збереженню і утвердженню національної самосвідомості і цим стимулювали його прагнення здобути національну свободу та відновити державну незалежність і соборність України.

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття [Текст] / Я. Грицак. — К. : Генеза, 2000. — С. 41—45.
2. Лазарович М. Історія України [Текст] / М. Лазарович. — К. : Знання, 2008. — С. 259—260.
3. Там само. — С. 260—266.
4. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України [Текст] / С. А. Макарчук. — Львів : Світ, 2008. — С. 177—181.
5. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини [Текст] / Б. Трофим'як. — Т. : Економічна думка, 2001. — С. 47—54.
6. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) [Текст] / Б. Савчук. — Івано-Франківськ : Плай, 1999. — С. 118—120.
7. ЦДІА України у Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 35, арк. 26.
8. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 рр. Перша частина [Текст] / К. Левицький. — Львів : [б. в.], 1926. — С. 327.
9. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті // Документи і матеріали [Текст] : у 2 т. Т. 1 / упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. — Львів : Сучасність, 1983. — С. 211—215.
10. Свобода [Текст]. — 1917. — 6 жовт.
11. Українське слово [Текст]. — 1918. — 18 лют.; Західно-Українська Народна республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали [Текст] : у 5 т. Т. 1. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2001. — С. 75—77.
12. Свобода [Текст]. — 1918. — 30 берез.
13. Кугуяк М. Українська націонал-демократія (1918 – 1939) [Текст] : у 2 т. Т. 2 / М. Кугуяк. — К. ; Івано-Франківськ : [б. в.], 2004. — С. 400—409.
14. Сливка Ю. Селянство західноукраїнських земель міжвоєнного періоду / Ю. Сливка, Т. Панфілова // Історія українського селянства [Текст] : у 9 т. Т. 2. — К. : Наукова думка, 2006. — С. 225—257.
15. Сливка Ю. УПА і українсько-польське протистояння / Ю. Сливка // Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів (Україна: національна свідомість, державність) [Текст]. — Львів : [б. в.], 2004. — С. 142—144.

T. Panfilova

ROLE OF POLITICAL PARTIES IN SOCIETY DEVELOPMENT (ON THE MATERIAL OF WESTERN UKRAINE IN THE FIRST HALF OF THE XX-th CENTURY)

On the basis of sources and critical thinking of historiography of the problem, regularities are recreated and specific features of the formation of the structure of Ukrainian society as a factor of strengthening of Ukrainian political maturity.

Key words: political parties, Western Ukraine, Galicia, unity, independence.